

ТРАНСФОРМАЦИИ В МЕДИЙНОТО ПОЛЕ В УСЛОВИЯ НА ИЗГУБЕНА АВТОНОМНОСТ

Николай Балтов*

На първата си пресконференция след като бе избран за президент на САЩ, Доналд Тръмп влезе в конфликт с журналист със следните думи: „вашата организация е ужасна, вашата организация е ужасна...(следва кратко надвикване с въпросния журналист) няма да ви дам един въпрос, вие сте фалшиви новини“ (Trum 2017). В текста вниманието се спира върху най-звучната част от думите му, а именно „фалшиви новини“, доколкото този израз се свързва с възникването на патологични трансформации в медийното поле в българското общество.

Идеята на текста е да щрихира ключов момент в трансформацията на медийното поле в България – възникването на т.н. „фалшиви новини“, като относително нов модел на правене на журналистика, основан на отразяване на „новини“ за събития, които не са се случили, публикуване на „изказвания“ на политическите лидери, които не са се състояли, както и други злоупотреби с журналистическата етика и професионални стандарти. Съществуват още два критерия, по които този модел се отличава – място на реализация и прозрачност върху собствеността. Типът медии, които разглеждам и наричам фалшиви, възникват преобладаващо в интернет, където цензурата е минимална, а свободата на изказа на пръв поглед всеобхватна. Собствеността на медиите, които могат да бъдат причислени към този медиен модел е неясна, като те са практически анонимни, говорещи най-вече на политически ангажираната публика, по начин строго организиран, който не допуска отклонение от вътрешно зададената норма.

Територията на разгръщане на модела „Фалшиви новини“ е медийното поле. За методологическа основа на текста ще послужат работите на Пиер Бурдийо, посветени на медийното поле. Въпреки, че изследванията на френския социолог върху тази проблематика са от края на ХХ в., то неговият подход продължава да бъде адекватен, независимо от огромните трансформации, които се случват в медийния свят, защото

социалните полета са отворени пространства и социалната динамика, която се разгръща в тях не само, че не е изключение, а е условие за развитие на самото поле.

За Бурдийо всяко едно поле представлява „мрежа или конфигурация от обективни отношения между позициите. Тези позиции са обективно определени в своето съществуване и в детерминациите, налагани на тези, които ги заемат – агенти или институции“ (Бурдийо 1993: 53).

Медийното поле се отличава с това, че притежава „фактически монопол над широкообхватните информационни инструменти за производство и разпространение на информация“ (Bourdieu 1998: 46). В допълнение на това Бурдийо добавя, че медийното поле “е много по-зависимо от външни сили, отколкото другите полета на културното производство, като например математиката, литературата, правото, науката и т.н“. (Bourdieu 1996: 53). Въпросът за трудно случващата се автономност на медийното поле, силно вълнува Бурдийо, а също така той е основен пункт в настоящия текст, тъй като именно все по-засилващите се процеси на хетерономия в медийния свят е едно от условията за възможност на модела „Фалшиви новини“. Хетерономията при Бурдийо изразява неспособността на полето да утвърждава собствения си закон, допускайки чуждо вмешателство, или казано с други думи, хетерономията се наблюдава при „непровереното нарастващо влияние в поле на неоспорени набори от вярвания, които принадлежат на други полета и хабитус“ (Deer 2008: 126)

Пиер Бурдийо разглежда медийното поле в неговата пълна парадоксалност - като поле, което структурно е много силно подчинено на пазарните принуди“ (Bourdieu 1998: 54), но също така, като поле, което „упражнява натиск върху всички други полета“ (Bourdieu 1998: 54).

Анализите на Бурдийо, обаче са произведени в условията на френското общество. Опитът в България показва, че преди 1989 г. медийното поле у нас, подобно на други полета (икономическото например) също не притежава сериозна автономност, в резултат на всепроникващата логика на политическото. Вследствие на промените към либерализиране на икономиката и демократизиране на политиката, започващи през 1989 г., настъпват трансформации, които „обхващат всички сфери на обществото и се извършват едновременно. В този смисъл, „преходът“ е всъщност период на успоредно разгръщащи се „множествени преходи“: в полето на политиката и държавното устройство, в икономическото поле и в полето на културата и ценностите“ (Спасова 2015: 49), а също така и в медийното и други полета.

Рязката промяна в тези области на социалния живот предразполага за „разбъркване на ориентирите и ценностните редове, което неминуемо води до аномия и до занижен социален контрол. Когато обаче всички полета се преобръщат едновременно, това води до тотално разбъркване и институционална аномия на всички нива.“ (Спасова 2015: 49). По този начин се създават условия за вътрешни сътресения в рамките не само на медийното поле, а и на останалите, доколкото полетата не са изолирани, а свързани помежду си. „Поради централната позиция на журналистическото поле, в по-голямото поле на властта, като част от ансамбъл от централно разположени полета...които се конкурират да наложат "легитимната визия за социалният свят“ (Benson, Neveu 2005: 6), медийното поле се явява „ключов посредник измежду всички полета“ (Benson, Neveu 2005: 6).

Тази роля на медийното поле, съчетана с неговата значимост за различните агенти и полета, обаче го обрича на висок риск от външни набези и заплаха от състояние на постоянна хетерономия. В условия на аномия на всички нива на обществото, т.е. на нарушена социална връзка и неспособност да бъдат регламентирани „правилата на играта“ в социалните полета, рискът от перманентна хетерономия е още по-голям. В резултат на аномията може да се наблюдава разминаване на „логиката на полетата и на логиката на актьорите“ (Спасова 2013: 49), прибягване до „адаптации чрез заемане на цели или способности от други полета“ (Спасова 2013: 49), както и „разширяване на границите на позволеното“ (Спасова 2013: 49). С други думи, процесите на аномия в обществото предполагат нарастването на хетерономията в медийното поле, която отнема идентичността му и му придава все по-инструментален характер. В началото на прехода у нас това може да бъде видно много добре – медийното поле преминава от състояние на тотална политическа принуда към сравнително умерен икономически натиск, който обаче засвидетелства хетерономия в медийното поле. С възникването и утвърждаването на модела „Фалшиви новини“ хетерономията в медийното поле се разгръща в още една посока – по линия на политическото поле.

Преди да възникнат фалшивите новини, трябва да се отчете, че структурната история на медийния свят у нас, познава процесите на автономизация, въпреки пазарния натиск и политическите влияния, които се разиграват както „на сцената“, така и „зад кулисите“ в термините на Ървинг Гофман. Извоюваната автономност на медийното поле бележи своя пик до бързата технологична промяна и развитието на интернет където „мрежата (и в частност новите медии – бел. е моя) се превърна

едновременно в пълноправна социална форма и в истинска политическа форма“ (Розенвалон 2012: 67), позволяваща „по-директна намеса на гражданите“ (Розенвалон 2012: 68) в политическия процес и осъществяваща функциите на бдителност, разобличаване, оценяване“ (Розенвалон 2012: 69), т.е. надзор.

Тези функции (власти) са основен компонент в концепцията на Пиер Розенвалон за „контрадемократията“, която представлява „по-скоро формата на демокрация, която подкрепя другата, изпълнявайки ролята на подпора. Това е демокрацията на непреките власти, разпръснати в общественото тяло, постоянната демокрация на градивното недоверие наред с епизодичната демокрация на електоралната легитимност“ (Розенвалон 2012: 20).

Подобно на Розенвалон, Юрген Хабермас споделя сходни възгледи за автономността на медиите. Той разбира медиите като четвърта власт, „пресата въвежда страничната гледна точка и е осмисляна като възможен критичен контрол и коректив, рупор на утвърждаващото се гражданско общество“ (Знеполски 2012: 88). „Медиите чувстват като свое основно задължение да следят и разобличават нарушаването на правата на гражданите и на законите, както и политическата корупция“ (Знеполски 2012: 88).

Несъмнено между концепциите на Розенвалон и Хабермас има близост с уточнението, че Розенвалон отчита, чисто количественото окрупняване на медийното поле, в епохата на интернет, а оттам и възможността му да бъде по-автономно. Ако при Хабермас медиите имат контролиращ характер, то при Розенвалон те са надзиратели, с други думи по-овластени и независими, специфични политически агенти

Характеристиките на модела „Фалшиви новини“ в никакъв случай не свидетелстват за това, което описва Розенвалон. Това според мен се дължи на комбинираното въздействие от редица фактори, които довеждат до възможността за самоопубличностяване – специфичен акт за достъп до клиентски аудитории. „Чрез самоопубличностяването в структурите на новите медии се появява нов структурен елемент в дейностен аспект - един нов актьор, едновременно действащ като деятел и потребител, като реципиент и комуникатор“ (Пейчева 2013: 366).

От гледна точка на една парадигма, представяща социалния свят, като пространство на борби и противоречия, самоопубличностяването може да се разглежда, като заинтересован акт на самопровъзгласяване, което винаги е неоспорено и поради това успешно, в резултат на което „самоопубличностяването би могло да се окачестви като съпротива срещу статуквото в публичната сфера, от една страна, и като

допълнителна възможност за завоюване на нови територии, от друга“ (Пейчева 2013: 367).

Бързата промяна и дигитализацията на медийното поле несъмнено води до аномия, тъй като цял един сектор от полето остава в общи линии нерегламентиран и нерегулиран, като в същото време неговото нормативно овладяване е трудно не само от гледна точка на скоростта на промяната и произтичащата от това невъзможност на регулаторните органи, както в медийното, така и в юридическото поле да обхванат стихийно разгръщащите се процеси, но също така и от спецификата на интернет пространството, което винаги е разглеждано като място на свободен изказ. Точно този етап от развитието в полето е едно от условията за възможност за възникването на модела „Фалшиви новини“ – гарантираната свобода и ненаказуемост, които поставят хабитусите на социалните агенти да творят по-свободно от нормалното. В този смисъл е много важно да се каже, че една от причините за възникването на модела „Фалшиви новини“ е отпадането, както на вътрешния, така и на външния контрол.

Настъпилата аномия в медийното поле, както стана дума по-нагоре в текста, винаги създава условия за хетерономия, за неспособност да бъде отстояван основния закон на медийното поле. В стабилна ситуация това се случва, чрез ограничаването на достъп до полето с поставяне на „бариири на входа“, които могат да бъдат юридически, икономически и други. Бариирите на входа представляват филтриращ принцип (в смисъл на изключващ) на социалните полета, чрез който се цели да бъде ограничено правото на влизане на потенциални външни конкуренти. В условията на хетерономия тези бариири биват неутрализираны, в случая с интензифицирането на процесите на самоопубликуване, като „отпада монополът върху властта да се утвърждават производителите“ (Бурдийо 2004: 361) в дадено поле и по този начин се разширяват границите на полето.

Трансформациите в медийното поле, които са свързаны с възникването на модела „Фалшиви новини“, не са продукт само и единствено на процесите вътре в самото поле, а и на случващото се отвън. Високата социална свързаност на медийното поле с останалите полета и нарастващата хетерономия в него го превръщат в обект на интерес за агентите от полето на властта, доколкото те могат да се впишат в него по различни начини (присъствие, водене на предавания, продуциране и т.н.) и да печелят капитал, чрез участието в него. Но, ако изброените практики са до някаква степен са се превърнали в приемливи, то аномичните състояния на социалните полета, за които говори Люба Спасова, според мен постоянно, предполагат и за по-груби външни

вмешателства. И това не важи само за преходния период. Пост-преходът (там където се случва, като такъв) също е период на нестабилно установена нормативност и в това време постоянно се произвеждат пост-преходните ефекти, които са микро-аномични ефекти. И точно тук се срещат всички условия за възможност за съществуване на модела „Фалшиви новини“, който е едновременно журналистически и политически – подходяща среда, в която практически липсват дисциплинарни санкции за действията (интернет), лесен достъп (самоопубличностяването) в резултат на хетерономията и отпадналите бариери на входа, удобно средство/агент (медията), в случая с политическото поле, а също така и отслабената социална връзка, която отключва задръжките и задейства творческата способност на хабитуса, като позволява да се изработи адаптация от тип иновация (Спасова 2013); която в пределите на медийното поле е адаптация от тип ритуализъм (Спасова 2013);

В рамките на подготовката на този текст бе проведено изследване с целта да провери дали може да се каже, че с разширяването на границите на медийното поле се оформя или по-скоро се разширява хетерономен полюс, който утвърждава политическа логика в полето. Изследването няма за цел да регистрира връзки и зависимости, относими към цялото медийно поле, а по-скоро притежава един пробен характер, чийто опит да бъде използван за бъдещи по-мощни изследвания. Основният изследователски метод е контент-анализ. В изследването са включени две медии – една отговаряща на характеристиките на модела „Фалшиви новини“ (bradva.bg, с 619 публикации, попаднали в извадката), докато другата медия е контролна, ползваща се с уважение и престиж, както и тежест в медийното поле (offnews.bg, с 1088 публикации, попаднали в извадката). Изследването е проведено в периода 15.02.2017 – 24.03.2017.

Кратките изводи от изследването показват, че bradva.bg представя политическия процес като персонализирани събития, изострени личностни сблъсъци и силна конфликтност. Противопоставянето протича на няколко нива. Първото от тях несъмнено е личностното противопоставяне между Бойко Борисов и Корнелия Нинова, а също така и между Борисов и Елена Йончева. Тези два задочни дебата обхващат най-широк дял (21% и 11%) от индикатора „предизборна кампания“, прихванал най-голям брой комуникационни единици. В тези конфликти Йончева и Нинова са фаворизирани, като това важи в по-голяма степен за втората. Противопоставянето, обаче се състои и присъства по-скрито в няколко други направления, а именно геополитическа ориентация и партийни борби. В индикатора „външна политика“ (втори по тежест в изследването) темата посветена на скандала с българския дипломат Елена

Поптодорова, заема 18% от всички публикации и е най-отразяваната. С оглед от една страна на сериозността на престъпката на Поптодорова, но и на прозападната ѝ политическа ориентация, която контрастира с проруски ориентираните политици, които са и най-положително отразяваните политици Румен Радев (76% положително) и Корнелия Нинова (60% положително), Елена Поптодорова получава нулев положителен рейтинг. И може би най-интересният за мен резултат от изследването е представянето на медията на една двупартийна политическа система, заради фактичката липса на водещи политици (в смисъл на медийно отразявани, политическа активност, тежест в политическото поле и др.) в съдържанието на bradva.bg. Ключови лица за политиката както от лявото, така и от дясното пространство и политическия център са отразени с по около 1% от общия брой цитирания на политици. В този смисъл тук стои още едно скрито противопоставяне – на овластени и неовластени.

За разлика от bradva.bg, offnews.bg представя политическия процес като съвкупност от процедури и умерена конфликтност между идеи, програми, стратегии и лица с възможно най-широко представителство на политическите агенти, като проявява относително балансирано отношение към политическите актьори.

Макар и не толкова обстойно, представените изводи от изследването, позволяват да се мисли, че bradva.bg представя съдържание, което е ориентирано в 4 измерения по логиката на „приятел-враг“ по Карл Шмит (наблюдавана, както количествено, така и качествено), като допускам, че това е политическото организиране на медийното съдържание, доколкото „сферата на политическото се основава на свое собствено последно разграничаване, до което може да се проследят политическите действия и мотиви,“ (Шмит 2008: XVII), което различаване е това на приятел и враг. Наличието на такава логика при конструирането на медийното съдържание предполага за създаването на хетерономен полюс в медийното поле по линия на политическия капитал, навлизане на политическото и овладяване на територии от медийното поле, посредством реализирани стратегии на адаптация към аномична ситуация.

Заклучение

Възникването на разглеждания модел не е резултат, само и единствено от процесите на трансформация в медийното поле, а от социалната промяна в структурата и функционирането на обществото. С утвърждаването на модела „Фалшиви новини“ се създават условия за навлизането на политическата логика в медийното поле, изразена в

дихотомията „приятел-враг“, която е в основата на изграждането на политически общности.

Използвана литература:

Бурдийо, П. (1993) Въведение в рефлексивната антропология. *Критика и хуманизъм*, 1993.

Бурдийо, П. (2004) Правилата на изкуството. София: Дом на науките за човека и обществото.

Знеполски, Б. (2012) Меката диктатура на медиите, В: Знеполски, Ив (Съст.) *Демокрацията болна от своите медии?*, София.: Дом на науките за човека и обществото, стр. 85-101.

Пейчева, Д. (2013) Масмедийното въздействие. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“

Розенвалон, П. 2012: Контрадемокрацията. Фондация за хуманитарни и социални изследвания, София: Изток-Запад, 2012.

Спасова, Л. (2012) Девиантни модели на участие в местната власт. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.

Спасова, Л. (2015) Одобрение към девиантност в управлението. 25 години проблемна ситуация превърната в ежедневие, В: Кацарски, Ив. (Съст.) 25 години какво?, София: ОМДА, стр.45-56.

Bourdieu, P. 1998: On Television. New York: The New Press, 1998.

Neveu, E. 2005: Introduction: Field Theory as a Work in Progress. – В: Bourdieu and the Journalistic Field. Съст. Benson, R., Neveu, E. C.: Polity Press, 2005, 1-29.

Deer, C. 2008: Doxa. – В: Pierre Bourdieu Key Concepts. Съст. Grenfell, M. C.: AQUAMEN, 2008, 119-131.

Neveu, E. (2005): Introduction: Field Theory as a Work in Progress. – In: Benson, R., Neveu, E.:(Eds) *Bourdieu and the Journalistic Field.*, C.: Polity Press, pp 1-29.

Deer, C. (2008) Doxa. – In: Grenfell, M. (Eds) *Pierre Bourdieu Key Concepts.* C: AQUAMEN, 119-131.

Trump, D, 2017, You Are Fake News See: <https://www.youtube.com/watch?v=veZs75jlAlw>

---

*Николай Балтов е докторант в катедра Икономическа социология, УНСС